

Bartha Tibor
bartha.tibor@uni-nke.hu

NEM HALÁLÓS FEGYVEREK INTEGRÁCIÓJÁNAK HELYZETE A NATO-BAN

Absztrakt

Az 1990-es évek közepén egyre inkább felértékelődött a nem halálos fegyverek szerepe a NATO nem háborús katonai műveleteiben. Szakmai körökben sokan azt prognosztizálták, hogy ezen fegyverek meglehetősen gyorsan fognak integrálódni a tagországok fegyverzeti eszköztárába, jellegükénél fogva népszerűek lesznek és alkalmazásuk a mindennapokban egyre nagyobb jelentőséggel fog bírni. Az eltelt közel 20 év viszont pontosan az ellenkezőjét látszik bizonyítani. Azaz a fegyverek korántsem olyan népszerűek, mint azt korábban gondolták és integrálásuk a NATO tagországok fegyverzeti arzenáljába meglehetősen akadozva folyik. Jelen cikk, Cees M. Coops a NATO Védelmi Kollégiumának¹ vezető kutatója tanulmányára alapozva vizsgálja, hogy a lassú integrációs folyamat és a negatív megítélés milyen okokra vezethető vissza.

In the middle of 90's the non-lethal weapons played a great part in NATO-led Military Operation Other than War. A great many experts predicted, that these weapons had got into the service of armament systems of NATO countries quite quickly and in consequence of their nature they would be very popular in the every day routine of soldiers, however experience of the last 20 years shows just the opposite. The weapons are not very popular and the process to put these weapons in the armament service of NATO countries is very slow and lingering. This paper, based on a study written by Cees M. Coops, analyses the reasons of the above mentioned problems.

Kulcsszavak: Nem halálos fegyverek, nem halálos képesség, NATO, nem háborús katonai műveletek ~ Non-Lethal Weapons, Non-Lethal Capabilities, NATO, Military Operations Other Than War

¹ NATO Defense College

BEVEZETÉS

Az 1990-es évek közepére tehető, amikor nem halálos fegyverek alkalmazása a NATO katonai műveleteiben egyre nagyobb hangsúlyt kezd kapni. E fegyverek tervezése és később az alkalmazásuk során is elsődleges cél a halálos kimenetelű sérülések és a járulékos károk lehető legkisebb mértékre való csökkentése. Bár ez eléggé tetszetősen hangzik vagy hangozhat – főleg olyanok számára, akik a hagyományos (értsd: halálos) fegyverek alkalmazása ellen emelik fel hangjukat, – mégis tényként kell kezelni, hogy napjainkban a nem halálos fegyverek megítélése katonai körökben meglehetősen ellentmondásos és a tagországok eszköztárába való integrálásának folyamata meglehetősen lassú.

E véleményének ad hangot meglehetősen élesen és egyértelműen Cees M. Coops a NATO Védelmi Kollégiumának vezető kutatója már egy 2008-ban megjelent tanulmányában² „Ezen eszközök integrálása a NATO tagállamok eszköztárában eléggé, mondhatni gyalázatosan lassú folyamat”.

Jelen cikk a jelzett tanulmányra alapozva tárgyalja a nem halálos fegyverek NATO általi megítélését, összefoglalja és kiegészíti a tanulmány főbb – ma is érvényesnek tekinthető – megállapításait. Vizsgálja, hogy milyen okokra vezethető vissza a lassú integrációs folyamat, keresi az ellentmondások, problémák alapvető okait, illetve rámutat arra, hogy milyen előrelépés történt a kérdéskörben az azóta eltelt időben.

Nem halálos fegyverek megjelenése a NATO katonai műveleteiben

A nem halálos fegyverek megjelenése a tagállamok eszköztárába az 1990-es években inkább a hidegháború utáni politikai realitás következménye volt, mintsem katonai követelmény. Ebben az időben a NATO erők olyan nem háborús katonai műveletekbe kerültek alkalmazásra, amelyek eltértek azoktól, amelyekre a hidegháborús időszakban alapvetően felkészítették őket. Példaként említhető a NATO béketámogató műveletei a Balkánon.

Ezen műveleteknél a parancsnokok nem hagyhatták figyelmen kívül, hogy a média mindenütt való jelenléte lehetővé tette, hogy a katonai akciók esetenkénti „brutalitásáról” a világ pillanatok alatt tudomást szerezzen. A műveletek esetleges taktikai hibái negatív hatással voltak a stratégiai célokra is, nem egy esetben kockáztatva a misszió sikerét.

A nyilvánosság nemigen tolerálta a halálos kimenetelű sérüléseket azokban a katonai műveletekben, amelyeknek alapvető célja például a béke kikényszerítése vagy éppen fenntartása volt. Erre az időszakra tehető, amikor a NATO politikai és katonai vezetői elkezdtek keresni a halálos fegyverek alternatíváját, amit meg is találtak a nem halálos fegyverekben.

A kérdés már csak az volt, hogy honnan és hogyan lehet ezeket az eszközöket belátható időn belül a katonák részére biztosítani. Merthogy az időfaktor már akkor is igen fontos tényező volt, és a kialakult helyzet nem egy esetben a katonai erő azonnali beavatkozását tette szükségessé. A nem halálos fegyvereknek külön, a katonai erő részére történő önálló fejlesztése, annak időigényessége miatt, közvetlenül nem jöhetett szóba. Maradt tehát az a megoldás, hogy a piacon elérhető eszközökből kellett kiválasztani azokat, amelyeket a lehető legrövidebb időn belül a katonák kezébe lehetett adni. Lényeges szempont volt az is, hogy a kiválasztott eszközök alkalmazása érvényben levő nemzetközi egyezményt nem sérthetett és ugyanakkor megfelelő hatékonysággal kellett rendelkezniük.

Ebben az időszakban a nem halálos fegyverek legnagyobb alkalmazói nem a katonák, hanem az egyes országok belső rendfenntartó erői voltak³. Szerencsés módon a belső

² Cees M. Coops: NATO and the challenge of non-lethal weapons – Research Paper, Research Division – NATO Defense College, Rome – No.39 – September 2008.

³ Rendőrség, csendőrség, büntetés-végrehatás szervezetei.

rendfenntartó erők által alkalmazott és a piacon beszerezhető nem halálos fegyverek döntő többsége kettős, azaz katonai és polgári felhasználású volt. Ez kedvezett is a résztvevő csapatoknak, hiszen a katonai feladatok számos esetben a rendőri munka alapelemeit is tartalmazták.

A hadsereg újonnan megjelenő igénye ösztönzőleg hatott a nem halálos fegyverek fejlesztésére és a katonai igények kielégítése kezdett prioritást élvezni. A fejlesztések olyan ütemben valósultak meg, amelyek végül egy túlkínálatot eredményeztek a piacon.

Másik jellemzője ennek az időszaknak, hogy a hagyományos katonai feladatok egyre inkább eltolódtak a nem háborús katonai feladatok irányába, mint pl.: béketámogató műveletek, humanitárius segítségnyújtás, katasztrófa-elhárítás, terrorizmus elleni harc, kábítószer elleni küzdelem, polgári hatóságok katonai támogatása, fegyverzetellenőrzés, szankciók érvényesítése stb. Ezekben a feladatokban kiemelten kezelték a halálos sérülések és a járulékos károk lehető legkisebb mértékre való csökkentését. Ezen elvárás teljesítése során a nem halálos fegyverek jelentős hangsúlyt kaptak, miután képesek voltak betölteni az egyszerű katonai jelenlét⁴ és halálos erő alkalmazása közötti „rés”-t. Alkalmazásukkal a kialakult helyzetre adható megfelelő válaszok árnyaltabbá váltak és lehetővé vált az erő arányos alkalmazása, ezáltal csökkentve a feszültség esetleges eszkalációjának lehetőségét. Ma már kijelenthetjük, hogy e fegyverek alkalmazására minden kétséget kizárólag szükség volt.

A NATO 1999-es nem halálos fegyverekre vonatkozó irányelvei⁵ definiálják e fegyvereket, ugyanakkor a dokumentum kiemeli, hogy a nem halálos fegyverek nem helyettesítik, hanem kiegészítik a halálos fegyvereket, azokban az esetekben, amikor a hagyományos halálos fegyverek alkalmazása indokolatlan vagy túlzott mértékű, illetve az általuk okozott járulékos károk elfogadhatatlanok lennének. Az irányelvek egyértelmű választ adnak azokra a kritikákra, amelyek a nem halálos fegyvereket a hagyományos halálos fegyverek helyett kívánják alkalmazni⁶.

Talán a legkiemelkedőbb jellemzője a nem halálos fegyvereknek, hogy alkalmazásuk egy olyan lehetőség a parancsnokok kezében, amellyel időt nyerhetnek egy esetleges ellenséges szándék megkülönböztetésére, mielőtt a halálos fegyverek alkalmazásához folyamodnának. A nem halálos fegyverek biztosítják a parancsnokok számára a lehetőséget, hogy miután észlelték az ellenséges szándékot, elrettentsék, megakadályozzák, vagy megfutamítsák a szemben álló felet. Ha ez mégsem járna sikerrel, még mindig használhatják halálos fegyvereiket – már ha a rendelkezésre álló idő és a helyzet ezt lehetővé teszi⁷. A hagyományos fegyverek nem tudják ezt a „lélegzetvételnyi” szünetet biztosítani, a végleges döntés meghozatala előtt, mert ha az ellenséges támadás valóban kezdetét veszi, akkor az egyedüli biztonságos lehetőség a pusztító, halálos erő alkalmazása.

Törekvések a nem halálos fegyverek az integrációjára

A NATO-ban tehát, a 90-es évek közepétől elindult egy olyan folyamat, amely során a szakemberek újragondolták a meglévő fegyverzeti és technikai eszközöknek a megváltozott feladatokhoz való megfelelőségét.

A nem halálos fegyverek megváltozott feladatrendszerhez való illesztése érdekében több konferencia került lebonyolításra és számos tanulmány született. Ezek a konferenciák és tanulmányok alapvetően arra kerestek választ, hogy hogyan támogathatják a nem halálos fegyverek a NATO különböző nem háborús katonai műveleteit. A munka már 1994-ben a

⁴ Katonai erő alkalmazása nélküli készlet

⁵ NATO Policy on Non-Lethal Weapons - DOCUMENT C-M(99)44 - NATO Unclassified - 1999

⁶ Az elmúlt több mint tíz év is kevésnek bizonyult arra, hogy a köztudatból kitöröljék azt a téves nézetet, miszerint a nem halálos fegyvereket a nem a halálos fegyver helyett, hanem azok mellett kell alkalmazni.

⁷ Meg kell azonban jegyezni, hogy erre azonban nem mindig van lehetőség.

NATO tagállamok Nemzeti Fegyverzeti Igazgatóinak konferenciáján megkezdődött, és amely közel öt év alatt vezetett el csak oda, hogy a tagországok által elfogadásra került a NATO nem halálos fegyverekre vonatkozó irányelvei. Szakértők szerint ez abban az időben egy kisebbfajta csodának számított, miután az előkészítés időszakában meglehetősen éles viták zajlottak le e fegyverek támogatói és ellenzői között.

Az irányelvek elfogadását végül is nagyban felgyorsították az Amerikai Egyesült Államok katonai egységei által Szomáliában és Haitin, valamint a NATO csapatok Balkánon szerzett tapasztalatai. Ezek a tapasztalatok egyértelmű rámutattak arra, hogy a nem halálos fegyverek képesek kitölteni a már említett „rés”-t, elsősorban a nem háborús katonai műveletekben⁸.

Az irányelvekben foglaltak megvalósítását segítették elő azok, a NATO kutatási és technológiai szervezetének⁹ (RTO) szakemberei által elkészített hosszú távú tudományos tanulmányok, amelyek a nem halálos fegyverek műszaki, alkalmazástechnikai, jogi, politikai, etikai, orvosi aspektusait vizsgálták a jövő nem háborús katonai műveleteiben. A jelentősebbek ezek közül a következők:

- Nem halálos fegyverek hatásosságának értékelése (Non-Lethal Weapons Effectiveness Assessment, RTO SAS-035¹⁰ panel, 2004);
- Nem halálos fegyverek és a jövő békekikényszerítő műveletei (Non-Lethal Weapons and Future Peace Enforcement Operations, RTO SAS-040 panel, 2006);
- Nem halálos technológiák emberi szervezetre gyakorolt hatásai (Human Effects on Non-Lethal Technologies, RTO HFM-073¹¹ panel, 2006);
- Nem halálos fegyverek hatásosságának értékelése: fejlesztés és kiértékelés (Non-Lethal Weapons Effectiveness Assessment: Development and Verification, SAS-060 panel, 2007).

A NATO vezetői felismerték, hogy a Szövetség hitele a képességeken alapul. A NATO-n belül megindult egy olyan kezdeményezés (DCI)¹², amely a katonai képességek növelését, fejlesztését célozta meg az akkor már meglévő és a várható biztonsági kihívásokra. A DCI 58 különböző képességterülettel foglalkozott, többek között a nem halálos képességekkel is. Sajnálatos módon e kezdeményezés ellenére a nem halálos fegyverek integrálása a NATO koncepciójába, és az egyes tagországok hadseregeinek fegyverzeti rendszerébe továbbra sem gyorsult fel. Az integráció sokat késett, illetve egyes tagországok esetén késik mind a mai napig.

Coops tanulmányában ezt az alábbiakkal indokolja:

- A hidegháborús gondolkodás a NATO több tagországában még hosszú ideig tovább élt (él). A NATO 1999-es stratégiai koncepciója ellenére, az „agyakban” még sok esetben rakéták és harckocsik élnek és nem olyan „szürreális” dolgok, mint például a nem halálos fegyverek;
- A DCI 58 területe közül a nem halálos fegyverek meglehetősen alacsony prioritást kaptak;
- A NATO-nak ebben az időben más, fontosabb kérdésekkel kellett foglalkoznia. Ilyen volt például a Szövetség bővítésének folyamata, Partnerség a békéért, Mediterrán Dialógus, védelmi költségvetés csökkentése, és egy későbbi szakaszban a transzformáció, NATO Reagáló Erők, Irak, Afganisztán, stb...;
- 2001. szeptember 11.-i terrortámadás után kétséget kizárólag megváltozott a NATO stratégiai gondolkodásmódja. Ellentétben az aszimmetrikus hadviseléssel, a nem

⁸ Megítélésem szerint, a háborús katonai műveletekben is vannak olyan helyzetek, amikor a nem halálos fegyverek kiemelt szerepet kaphatnak.

⁹ RTO – Research and Technology Organization

¹⁰ SAS - System, Analysis and Simulation – Tanulmányok, Elemzések és Szimuláció

¹¹ HFM – Human Factor and Medicine – Emberi Tényezők és Orvostudomány

¹² NATO Defense Capabilities Initiative (DCI) – NATO Védelmi Képességek Kezdeményezése

halálos fegyverekre – legalábbis kezdetben – nem úgy tekintettek, mint egy lehetséges és életképes választási lehetőségre;

- 2002-ben egy moszkvai színházban lezajlott túszzabadító akcióban alkalmazott altatógáz rámutatott a nem halálos fegyverek egyik problematikájára és kiélezte a már meglevő vitákat.

A moszkvai eseményeket követően az érezhetően lelassult folyamatot a NATO nemzeti fegyverzeti igazgatóinak 2006-os konferenciája próbálta felgyorsítani, amikor is létrehoztak egy szakértői csoportot, azzal a feladattal, hogy a mérje fel a területen meglévő képességeket és hiányosságokat, valamint tegyen javaslatot más NATO munkacsoportok ez irányú tevékenységére.

A munkacsoport a képességvizsgálaton túlmenően javaslatot tett arra, hogy a NATO fordítson kellő figyelmet a nem halálos fegyverek politikai, jogi és etikai kérdéseire is. Bebizonyosodott az is, hogy az eltelt évtizedben nem sok történt a fogalmi vonalon fennálló problémás kérdések, ellentmondások feloldására. Fontos volt annak kimondása is, hogy a nem halálos fegyverek integrálásának folyamata a NATO koncepciókba, stratégiákba, doktrínákba eléggé kezdeti stádiumban van. Megállapították, hogy az eltelt időszakban a nem halálos fegyverek tudományos és technikai oldaláról számos értékes és szükséges tanulmány készült, és az ilyen típusú tanulmányok készítését továbbra is folytatni kell.

Megfogalmazásra került az is, hogy a nem halálos fegyverek integrációjának és alkalmazásának legfőbb gátlótényezői továbbra is jelen vannak, és felszámolásuk a nyilvánosság, a jog és a politika területeken még nem kezdődött el.

Az integráció során jelentkező főbb akadályok, ellentmondások

Az elmúlt közel két évtized tapasztalatai azt mutatják, hogy a nem halálos fegyverek alkalmazása jelentősen csökkenti az áldozatokat, és a járulékos károkat. Egyúttal joggal merül fel az a kérdés, hogy akkor mégis miért olyan ellentmondásosak ezek a fegyverek?

Erre teljesen egzakt választ nem lehet adni, viszont meg lehet kísérelni néhány okot, problémát feltárni, amelyek megoldásával talán segíteni lehet e fegyverek pozitív megítélésében.

Néhány létező probléma felvetése előtt el kell mondani, hogy azon relatív rövid időszak, ami a nem halálos fegyverek katonai alkalmazását jellemzi számos siker könyvelhető el. Szomália és a Balkán katonai műveletei bizonyították, hogy a nem halálos fegyverek alkalmazásával elkerülhető az esetleges vérontás, csökkentve a feszültség további eszkalációját.

Coops lényegesnek tartja – és ezzel csak egyetérteni lehet –, hogy fel kell tárnai és el kell mondani a nem halálos fegyvereknél meglévő ellentmondásokat, problémákat azért, mert így nagyobb eséllyel lehet e fegyvereknek jogosultságot és elfogadottságot szerezni a politikusoknál, a közvéleményben, valamint a hadseregben. Ez azért is fontos, mert a másik oldalról a kutatók, fejlesztők jobbnál jobb eszközök kifejlesztésével folyamatosan hozzájárulnak a már amúgy is meglévő széles spektrumhoz. Nézzünk meg néhány meglévő problémát, ami a nem halálos fegyverek körül kialakult.

Az első probléma maga az elnevezés. Már a kezdetekben bebizonyosodott, hogy a nem halálos fegyver megnevezés helytelen. Ugyanis a *nem halálos* kifejezés azt sugall(hat)ja, azt a hamis képzetet kelt(het)i, hogy ezekkel a fegyverekkel nem lehet ölni, ezt pedig nyilvánvalóan nem igaz. Számos egyéb – talán helyesebb – javaslat merült már fel, pl.: életre kevésbé veszélyes fegyver, harcképtelenné/cselekvésképtelenné tevő fegyver stb., de mindezidáig valamennyi elnevezés elbukott. Másik javaslat a „fegyver” szó elvetése volt, már csak azért is, mert a fejlesztők által megalkotott eszközök döntő része valójában nem fegyver. Ezért sokkal találóbb lenne a „rendszer”, „technológia” vagy „képesség” szavak használata.

Ebben a vitában jelentett áttörést 2009-ben, a NATO nem halálos képességekre vonatkozó Fehér Könyve¹³. A Fehér Könyv újradefiniálta a nem halálos fegyvereket és bevezette a nem halálos technológia kifejezést, amely ezt követően egyre inkább elfogadottabbá kezdett válni a NATO-ban.

Az 1999-es irányelvek a következő definíciót adták: „A nem halálos fegyverek azok a fegyverek, amelyeket kifejezetten azzal a céllal terveztek és fejlesztettek ki, hogy harc- vagy cselekvésképtelenné tegyék az ellenséges személyeket, elhárítsák azok támadásait lehetőleg úgy, hogy alacsony valószínűséggel okozzanak halálos kimenetelű vagy maradandó sérülést, valamint, hogy működésképtelenné tegyék a különböző haditechnikai eszközöket, felszereléseket minimalizálva a nem kívánt környezeti károkat vagy hatásokat”

2009-ben a Fehér Könyv már így fogalmaz: „nem halálos fegyver, amelyet kifejezetten azzal a céllal terveztek és elsősorban úgy alkalmaznak, hogy harc- vagy cselekvésképtelenné tegyen személyeket és működésképtelenné tegyen haditechnikai eszközöket, felszereléseket minimalizálva a halálos kimenetelű vagy maradandó sérüléseket és károkat a vagyontárgyakban és környezetben”. Látszik, hogy a definícióban az alkalmazói szándék már kellő hangsúlyt kap.

A Fehér Könyv bevezeti a nem halálos képesség fogalmát is, mely szerint:” a nem halálos képesség olyan képesség, amelyek kimondottan úgy alakítottak ki, hogy releváns katonai hatást fejtsenek ki személyekre, felszerelésekre, eszközökre és infrastruktúrára, a halálos kimenetelű vagy maradandó sérülések, valamint az infrastruktúrában és a környezetben a nemkívánatos károk okozásának jelentősen alacsonyabb szintű kockázatával, összevetve azzal, amely elvárható lenne, ha ugyanazt a feladatot hagyományos fegyverek alkalmazásával hajtották volna végre.”

A definícióból látható, hogy a nem halálos képesség nem az a kifejezés, amely a nem halálos fegyvereket helyettesítené. Ezért tehát úgy tűnik, hogy a nem halálos fegyverek elnevezés, mint pontatlan terminológia továbbra is megmarad.

Korábban – sőt egyes helyeken még ma is –, a csoportosításra vonatkozó változatok között meglehetősen extrém kategorizálást is lehetett, illetve lehet találni, amelynél olyan eszközöket is a nem halálos fegyverek közé soroltak, amelyek nyilvánvalóan nem tartoztak a kategóriába soha. A parttalan vita lezárásaként a NATO 2009-ben kiadott Fehér Könyve végre egyértelműen meghatározza, hogy milyen eszközöket nem tekint nem halálos fegyvernek vagy képességeknek. Ezek a következők:

- az információs hadviselés eszközei;
- a pszichológiai hadviselés eszközei;
- az elektronikai hadviselés eszközei;
- azon rendszerek, amelynek elsődleges funkciója az adott célpont megsemmisítése, ugyanakkor ezen elsődleges hatásuk mellett képesek a lehető legnagyobb mértékben minimalizálni a járulékos károkat;
- felderítő, megfigyelő, célazonosító és vizuális megfigyelő (Intelligence Surveillance Target Acquisition and Reconnaissance – ISTAR) eszközök, rendszerek, valamint – éjszakai megfigyelő és célazonosító (Surveillance Target Acquisition Night Observation – STANO) eszközök, rendszerek;
- hagyományos fegyverek, nem halálos módon való alkalmazása;
- személyi-, túlélőképességet biztosító védőfelszerelések.

A nem halálos fegyverek körül kialakult ellentmondás második és talán a legfontosabb kérdése a definíció interpretációja, értelmezése. A NATO új definíciója bár szélesebb körben, de még egyáltalán nem teljes mértékben elfogadott.

¹³ Non-Lethal Capability White Paper – NATO Army Armaments Group TG/3 – PFP(NAAG-TG/3)WP – (2009)0001

A vita elsősorban a szándékolt hatáson van szembeállítva azzal a hatással, amit ezen fegyverek a gyakorlatban, az alkalmazásuk során mutatnak. Támogatók rámutattak, hogy a nem halálos fegyverek a tervezés – azaz az általuk elérendő cél – szempontjából és etikailag valóban különböznek a halálos fegyverektől. Ellenzők ugyanakkor vitatják, hogy a tervezési szándékból adódó különbözőség automatikusan etikai fölényt is jelentene.

Ellenzők azt is erősen kifogásolják – tegyük hozzá joggal –, hogy még nem állnak rendelkezésre olyan egzakt vagy közel egzaktnak mondható mérési adatok¹⁴, sőt még elegendő gyakorlati tapasztalat sem áll rendelkezésre, amelyek alapján egyértelműsíteni lehetne, hogy ki vagy kik ellen, milyen körülmények között és hogyan lehet és kell az egyes kategóriákba tartozó nem halálos fegyvereket alkalmazni. El kell ismerni, hogy mindig is problémát okozott e fegyverek hatásainak és hatásosságának pontos mérése, igaz ez természetesen az új generációs nem halálos fegyverekre is¹⁵. El kell fogadni tényként azt is, hogy azon tényezők meghatározása, amelyek lehetővé tennének a hatás és a hatásosság egzakt mérését az egyes nem halálos fegyverek vonatkozásában, még eléggé gyermekcipőben jár. Ezért az egyes fegyverek hatását és szakszerű használatának tényét bizonyítani meglehetősen bonyolult (nem lévén adekvát mérőszámok) és ezt a problémát pedig a nem halálos fegyverek sérültjeinek ügyvédjei kíméletlenül ki is használják, bár a legtöbbször az ő álláspontjuk is meglehetősen mesterkél.

Felvetődik az a kérdés, hogy mielőtt a szóban forgó fegyvert nem halálos fegyverré minősítenék (értsd: ebbe a kategóriába sorolnák) egyáltalán szükséges-e, lehetséges-e vagy követelmény-e olyan paraméterek meghatározása, vagy mérési módszerek kidolgozása, amelyek alapján biztosan állítható, hogy az adott fegyver nagy valószínűséggel nem okoz halálos vagy maradandó sérüléseket. Vagy elegendő megelégedni azzal a ténnyel, hogy szakszerű alkalmazásuk esetén sokkal kisebb valószínűséggel okoznak halálos sérüléseket, mint a hagyományos fegyverek.

Problémát jelent az is, hogy jelenleg sehol sem fogalmazódik meg kritériumként, miszerint a nem halálos fegyverek alternatívát biztosítanak a halálos fegyverek helyett.

E fegyvereket „nem halálos” tulajdonságaik miatt meglehetősen sok helyen méltányolják. A fegyverek ezen tulajdonsága vezetett azon paradox helyzethez, hogy a bennük rejlő képesség miatt, – miszerint jelentősen csökkentik a halálos kimenetelű sérüléseket és a maradandó sérüléseket –, az elfogadottságuk sokkal inkább ellentmondásosabb, mint a halálos fegyvereké. Mit kell értetünk ezalatt? Nos, ha egy nem halálos fegyver alkalmazásától a célszemély halálos sérülést szenved, az óriási felháborodást és visszhangot kelt, mivel a fegyver megnevezéséből fakadóan ennek nem lett volna szabad bekövetkeznie. Hogy lehetséges az, hogy egy nem halálosnak mondott eszköz mégis halált okoz? Nincs azzal viszont senkinek semmi problémája, hogy ha egy halálos fegyver okoz halálos sérülést – hiszen ez a dolga, ezt a hatást várták tőle.

A nem halálos fegyverek körül kialakult vita a háború és a fegyveres konfliktus között meglévő különbségekre is visszavezethető.

A legpusztítóbb fegyverek vonatkozásában a 19. és 20. századi háborúkban az államok között nemzetközi szándékként jelent meg, hogy szabályozzák, korlátozzák, vagy éppen tiltsák bizonyos fegyverek használatát. Ez a törekvés számos közismert nemzetközi egyezményt és megállapodást eredményezett.

¹⁴ Legalább is az adatok vagy ismeretlenek vagy elégtelenek.

¹⁵ Lényegében ezen hiányosság kiküszöbölésére hozták létre a Non-Lethal Weapons Effectiveness Assessment: Development and Verification (SAS-060) munkacsoportot.

A nemzetközi hadijog a nemzetközi humanitárius jogra alapozva, szabályozza a *ius in bello*¹⁶-t és egyértelműen korlátozza az erő alkalmazását háborús körülmények között, valamint tárgyalja a katonai szükségesség elvét, az emberiség elvét, a megkülönböztetés elvét, valamint az arányosság elvét.

Ezt a szándékot fokozatosan igyekeznek kiterjeszteni fegyveres konfliktusokra is, amelyeket a felek viszont a szó szoros értelmében konfliktusnak és nem háborúnak tekintenek. Lényeges kérdés tehát, hogy fegyveres konfliktusok esetén a felek mennyire tekintik magukra nézve kötelezőnek a háborúra vonatkozó egyezményeket és mennyire nem. Mi történik akkor, ha az egyik fél nem fogadja el és tartja be ezeket az elveket? Különös kiemelt jelentőségű e kérdés tisztázása az alkalmazott fegyverek tekintetében. Hát még olyan fegyverek tekintetében, amelyekre ilyen konvenciók még nem is léteznek.

További problémát jelent, hogy előrejelzések szerint az elkövetkező évtizedekben számos olyan korszerű nem halálos fegyver kerül a piacra, amelyek egyrészt küzdenek a már leírt problémákkal¹⁷, és ugyanakkor használatukra vagy korlátozásukra még semmilyen nemzetközi egyezmény nem született pl.: akusztikus, elektromágneses vagy kinetikus eszköz.

A nem halálos fegyverek egy újabb problematikus kérdése nem is igazán magukban a fegyverekben, mint inkább a katonai erő alkalmazásának kérdésében rejlik. A nemzetközi jogi törvények szerint, a katonai erő adott országon kívüli rendfenntartó feladatokra történő alkalmazása csak meghatározott esetekben és körülmények között engedélyezett. Ugyanis a rendfenntartás az adott ország belső jogi szabályozására alapul. Egy ország belső jogi szabályozása pedig másik országra csak akkor vonatkozhat, ha abba a másik ország is beleegyezik. Békefenntartás egy másik szuverén állam területén vagy annak kérésére vagy az ENSZ BT határozata alapján lehetséges – legalább is a nemzetközi törvények ekkor tekintik legitimnek.

A békefenntartó műveletek során a törvényesség és rend fenntartása a katonai oldal egyik nagy kihívása. Lényeges kérdés, hogy ilyen helyzetekben a katonai feladatokhoz milyen eszközök, fegyverek alkalmazhatók. Vegyünk példaként az ilyen helyzetekben gyakran alkalmazott nem halálos fegyvert, a könnygázt.

A vegyifegyverek kifejlesztésének, gyártásának, felhalmozásának és használatának tilalmáról, valamint megsemmisítéséről szóló egyezmény¹⁸ jogérvényesítésre, beleértve hazai/belső rendfenntartó célokra engedélyezi ezen anyagok használatát. Azaz egy adott ország rendfenntartó erői – hazai területen – tömegoszlátási céllal használhatnak például könnygázt. Ugyanakkor nem használhatják a könnygázt katonák ellen, még akkor sem, ha azok polgári személyeket élő pajzsként használják.

A helyzetet tovább bonyolítja, ha a szemben álló fél harcosai nem definiáltak, mert például polgári lakossággal keveredve vannak jelen, mintegy elrejtőzve köztük – ebben az esetben a hazai vagy akár a nemzetközi erők egy nehezen megoldható helyzettel állnak szemben. Bár a tömegoszlátás egy világos feladat, de hogyan lehet vagy célszerű kezelni ezt a helyzetet? Fenntartani a törvényes rendet, pl. könnygáz alkalmazásával – mint klasszikus tömegoszlátó eszközzel – vagy esetleg várni, míg valamelyik tömegben elrejtőzött „harcos” tüzet nyit? Ekkor viszont már érvényes *1997. évi CIV. Törvény I. cikk 5. pontja, miszerint „Minden részes állam vállalja, hogy hadviselési módszerként nem alkalmaz vegyi kényszerítő eszközt”*. Ennek folyománya, hogy ha a könnygáz használata ebben az esetben már tiltott, – és más nem

16 A nemzetközi hadijogot vizsgálva két fontos terület a háborúhoz való jog (*ius ad bellum*), amely az általános nemzetközi jog szabályozási területe, valamint a háborúban alkalmazott jog (*ius in bello*) a nemzetközi humanitárius jog szabályozási területe. A témát tekintve a másodiknak van nagyobb jelentősége.

17 Hatás, hatásosság egzakt mérése

18 Hazánkban az 1997. évi CIV. Törvény: A vegyifegyverek kifejlesztésének, gyártásának, felhalmozásának és használatának tilalmáról, valamint megsemmisítéséről szóló, Párizsban, 1993. január 13-án aláírt egyezmény kihirdetéséről.

halálos fegyver nem vethető be – akkor csak a halálos fegyverek alkalmazása jöhet számításba, mint lehetőség? A helyzetet tovább bonyolíthatja, ha a műveletben résztvevő különböző nemzetek erőinek más és más hazai/belső szabályzóik vannak, amelyek megengedik, vagy tiltják bizonyos ingerlő harcanyagok (pl. könnygáz) alkalmazását. Az is előfordulhat, hogy az egyes országokban eltérőek az eszközre vonatkozó alkalmazási szabályozók is, amely szintén ellentmondást is eredményezhetnek.

Ilyen jellegű problémák kiküszöbölésére már több területen megindult vagy már megvalósult egyfajta harmonizációs folyamat, de a nem halálos fegyverek területén ez még meglehetősen hosszú folyamatnak ígérkezik.

A NATO ennek ellenére továbbra is kiemelten kezeli a nem halálos fegyvereket, támogatja azok alkalmazását és a nemzetközi jogi küzdelem bonyolultsága ellenére, arra ösztönzi a tagállamokat, hogy próbálják áthidalni a fennálló problémákat és az egyes tagországok hazai szabályzóinak harmonizálásával igyekezzenek megszüntetni a fennálló különbségeket.

A NATO 1999-es irányelvei ugyanakkor hangsúlyozzák azt is, hogy „a nem halálos fegyverek kutatásának és fejlesztésének, a beszerzésének, valamint alkalmazásuknak, minden esetben következetesnek kell maradniuk az érvényes nemzetközi egyezményekkel, szerződésekkel és a nemzetközi joggal, különös tekintettel, a nemzetközi hadijoggal, valamint a jóváhagyott műveleti-végrehajtási szabályokkal (továbbiakban: RoE)¹⁹.

A nem halálos fegyverek és a műveleti-végrehajtási szabályok

A nem halálos fegyverek alkalmazása tekintetében az egységesítésre való törekvés elsősorban azon országokban haladt előre látványosan, amelyek e fegyverek fejlesztésével intenzíven foglalkoznak²⁰. Sajnálatos tény, hogy a többi ország – bele értve a PfP országokat is – igen csekély érdeklődést mutat a nem halálos fegyverek irányt. A NATO-n belüli képességkülönbség a nem halálos fegyvereket illetően csak növekszik, fenyegetve ezzel az interoperabilitást. Többnemzetiségű műveletekben különösen fontos a résztvevő egységek megfelelő kiképzettsége, amely magába foglalja azt is, hogy mindenki tudatában van az általa alkalmazott fegyver, eszköz alkalmazástechnikai sajátosságaival, előnyeivel, hátrányaival. A nem halálos fegyverek alkalmazása ugyanis többet jelent, mint a „hogyan” kérdésének megválaszolása. Ugyanis ezen eszközök az erő alkalmazásának folytonosságában más-más szinteken foglalhatnak helyet.

A hagyományos hadviselésben a RoE korlátokat jelent a halálos erő alkalmazása tekintetében. Többnemzetiségű műveletekben a közös RoE sok esetben akár megosztó kérdés is lehet. Még akkor is, ha közös cél vezetett ahhoz a döntéshez, hogy egy adott műveletet végrehajtsanak. A nemzeti politikai megfontolások vagy kifogások akár a csapatok alkalmazásának korlátozását is eredményezhetik. Politikusoknak kiemelt szerepet kellene vállalniuk abban, hogy egy adott katonai művelethez való csatlakozást megelőzően meggyőzzék a választópolgárokat a részvétel szükségességéről. Lényeges annak hangsúlyozása is, hogy a műveletben alkalmazott technikai eszközök biztosítják a minimális kockázatot²¹, illetve lehetőséget biztosítanak arra, hogy minimálisra csökkentsék a halálos áldozatok számát és az anyagi javakban okozott károkat. Ezt persze politikusok nem szívesen vállalják fel. Mert ha egy előre nem látott esemény miatt mégis a „legrosszabb forgatókönyv” jönne be, és a halálos áldozatok száma több lenne, mint ami „előre várható” volt, akkor bizony szembe kellene állni a választókkal és megmagyarázni a történetet, esetleg vállalni a politikai és erkölcsi felelősséget is.

¹⁹ Rules of Engagement (RoE) - több fajta megnevezés is létezik e fogalomra pl.: harcérintkezési szabályok, harci alkalmazási szabályok, erő alkalmazásának szabályai stb...

²⁰ Elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban, és kisebb mértékben az Egyesült Királyságban.

²¹ Mind a csapatok, mind polgári lakosság tekintetében

A közös RoE hiánya tehát a NATO-n belül nem egy esetben problémát jelenthet. A nem halálos fegyverek megjelenése pedig csak tovább bonyolítja a helyzetet. Többen szorgalmazzák a nem halálos fegyverekre vonatkozó RoE kidolgozását, amely azért is lenne eredmény, mert ezen fegyverek alkalmazási küszöbe alacsonyabb, mint a halálos fegyvereké. Sőt az igazság az, hogy a nem halálos fegyverekre vonatkozó RoE-t inkább kombinálni lenne célszerű a halálos fegyverekre vonatkozó RoE-vel, így a katonák is inkább megértenék a fegyverek lényegét és jobban tudnának azonosulni velük.

Nem halálos fegyverek és közvélemény

Függetlenül a tervezői és az alkalmazói szándéktól, ki kell mondani, hogy a nem halálos fegyverek elfogadottsága általában és döntően negatív. Néhány olyan eset, amelyekben a fegyverek alkalmazása súlyos sérülésekhez vagy halálhoz vezetett hosszú ideig tovább él a közvélemény tudatában.

Valahányszor, ha például egy Taser²² alkalmazását követően halál következik be, a hír meglehetősen nagy nyilvánosságot kap, kihangsúlyozva az eszköz negatív vonatkozását. Nem egy esetben a „mindenhez értő” média műszaki-technikai szempontból – tudatosan vagy hozzá nem értésből – teljesen valótlan állításokkal még inkább elferdíti a valóságot. Azt persze igen ritkán kap nyilvánosságot, hogy az évek során hány ember köszönhette életét annak, hogy megfékezésükre halálos fegyverek helyett Taser-t alkalmaztak.

A nem halálos fegyverek alkalmazásának legrosszabb esete következett be 2002. októberében Moszkvában, a Melnyikov utcai színházban, amikor csecsen terroristák kb. 900 túszt ejtettek foglyul. Ez egy „nem-nyerő” helyzet volt az oroszoknak. A biztonsági erők egy cselekvésképtelenséget okozó altatógázt²³ juttattak be a színházba mielőtt megrohmozták azt. Megölték az összes terroristát és megmentették a túsztok többségét, de sajnos 129-en a fentanyltól szintén meghaltak. Az áldozatok többsége a rohamot követő nem megfelelő orvosi ellátás hiányának köszönhette halálát, amely mulasztásért Moszkva elég sok bírálatot kapott. Habár a nemzetközi jogi szakértők általában egyetértenek abban, hogy a fentanyl alkalmazása törvényes volt²⁴, ennek ellenére az akció közvélemény általi megítélése meglehetősen negatív volt.

Az olyan eszközöket, amelyek – legalább is a nevükben – nem halálosak és mégis „ölnek”, nehéz eladni vagy inkább beadni a közvéleménynek és a médiának. Úgy tűnik, hogy a nem halálos fegyverek eléggé szenvednek ettől az általános és szükségszerű mellékkörülménytől.

A nem halálos fegyverek, mint terminológia tehát egy oximoron²⁵ és a „nem halálosság” egyáltalán nem garantált. Bár a NATO irányelvei ebben is világosan fogalmaznak: „a nem halálos fegyvereknél nem követelmény a halálos kimenetelű sérülések vagy a maradandó sérülések teljes kizárása...”, ez az üzenete a dokumentumnak kevésbé ismert, és ha talán ismert is, de az általános közvélemény által rosszul értelmezett. A hangsúlyt az áldozatokra tenni, mintsem inkább a megmentett életekre, nem egészen segíti az avatatlank eligazodását a témakörben.

Ha a politikai vezetők valóban elkötelezettek a halálos kimenetelű sérülések és a járulékos károk csökkentésében, akkor segíteniük kell megértetni a közvéleménnyel a nem halálos

²² Kilóhető elektródás elektromos sokkoló

²³ A támadás során egy a heroinnál sokkal erősebb, M99 nevű, fentanyl és ópium származékot vetettek be. A gáz túladagolása légzésbénulást, keringésbeli, szív- és máj-problémákat okozhat. Nyugati források szerint ez az eset volt az M99 főpróbája.

²⁴ Ugyanis az extrém helyzetben a nem halálos fegyver hiánya esetén a halálos fegyverek alkalmazása még több áldozattal járt volna.

²⁵ Ellentétes értelmű szavak kapcsolása.

fegyverek lényegét, alkalmazásának szükségességét, megnyerve támogatásukat, mint elengedhetetlen feltételt. A kommunikáció tehát a kulcstényező.

Nehéz vitába szállni Coops azon véleményével, hogy a jövő víziójának nyilvánvaló hiánya, valamint számos előre nem látott akadály nagymértékben felelős azért a tényért, hogy a NATO nem halálos fegyverre vonatkozó irányelvei még nem kerültek be a Szervezet stratégiai gondolkodásának fő áramába. Mint olyan, egy egyedül álló, minden támasz nélküli irányelv marad, mintegy rohanva a marginalizálódás felé, amely egyszer talán feledésbe is merülhet.

Az 1999-es irányelvben ugyan megfogalmazásra kerül, hogy a NATO tervezőinek gondoskodniuk kell, hogy a nem halálos fegyverek potenciális részvételét teljes mértékben vegyék figyelembe már tervezés folyamatában. Ez a szándék viszont ma, alig ha tekinthető megvalósultnak.

A technológiai fejlődés csak tovább növeli az egyenlőtlenséget a Szövetségen belül a nem halálos fegyverek területén, különösen a lehetséges alkalmazási területek tekintetében.

A konfliktusok megváltozott természete is rámutat, hogy a nem halálos fegyverek NATO integrációjára sürgősen szükség van, továbbá, hogy a már elavult irányelvek felülvizsgálatát is meg kell kezdeni. A nem halálos fegyverek nem jelentenek általános gyógyírt, amely mindenre jó, de e fegyverek hozzájárulását az elfogadott stratégiai célokhoz, valamint az a politikai kényszer, hogy csökkenteni kell a halálos sérülések számát és a járulékos károkat a NATO műveletekben, többé már nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Felhasznált irodalom

- [1] Cees M. Coops: NATO and the challenge of non-lethal weapons – Research Paper, Research Division – NATO Defense College, Rome – No.39 – September 2008.
- [2] NATO Policy on Non-Lethal Weapons – www.nato.int/docu/pr/1999/p991013e.htm - letöltve: 2012. május 21.
- [3] Non-Lethal Capability White Paper – NATO Army Armaments Group TG/3 – PFP(NAAG-TG/3)WP – (2009)0001
- [4] 1997. évi CIV. törvény: A vegyifegyverek kifejlesztésének, gyártásának, felhalmozásának és használatának tilalmáról, valamint megsemmisítéséről szóló, Párizsban, 1993. január 13-án aláírt egyezmény kihirdetéséről.
- [5] NATO kézikönyv – Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1999